

بررسی مسئولیت ناشی از ارتکاب صحنه‌زنی در حقوق موضوعه ایران؛ با رویکردی بر فقه امامیه

مهرویه شجاع سنگچولی^۱ / دایانا جواهریان^۲

* نوع مقاله: پژوهشی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۹ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱

کدمقاله: JHVMN-۲۵۰۷-۱۳۱۰

چکیده

پس از رکود اقتصادی در سال‌های اخیر متأسفانه شاهد امری به نام صحنه‌زنی در سطح جامعه هستیم. صحنه‌زنی، عملی آگاهانه با طراحی قبلی که با مدیریت وضعیت و تحریف رویداد خطر، اقدام به جعل و ایجاد تصادفی ساختگی می‌کند؛ کنشی ناپسند و مذموم، که اگرچه در قوانین موضوعه کشور دارای عنوان مجرمانه علی حده نمی‌باشد، اما با اقتدای قوانین بر موازین اسلامی که آن را در موضع حق الناس و فریب قرار می‌دهد؛ این عمل به حکم عقل در زمره‌ی اعمال دارای مسئولیت و عقوبت اعم از کیفری و مدنی دانسته شده است. از حیث مسئولیت کیفری، تثبیت ارکان این عمل با ارکان بزه کلاهبرداری بالاخص وجود دو عنصر فریب و سوءنیت در این جرم، سبب شده است تا از آن تحت عنوان کلاهبرداری بیمه‌ای یاد شود و وفق قواعد کلاهبرداری در مقررات بیمه مورد مورد تفحص قرار گیرد. همچنین از حیث مسئولیت مدنی، مطابقت غرض ماده نخست قانون مسئولیت مدنی با شرایط حادث شده، سبب استقرار مسئولیت مدنی بر ذمه بزهکار می‌گردد. در سالیان گذشته شرکت‌های بیمه معضل بسیاری با این دسته از سوانح داشته‌اند و همکاری رانندگان و یا حتی افرادی از داخل شرکت‌های وابسته به بیمه با این دسته از فریب‌کاران از یکسو و از سوی دیگر قلت آگاهی بخشی و یا حتی فقدان بهره‌گیری از فناوری‌هایی نظیر هوش مصنوعی به سبب شبیه سازی، امر را برای صاحبان صنعت بیمه از همیشه دشوارتر کرده است.

واژگان کلیدی: بیمه، تصادف، فریب، مسئولیت، متقلبانه.

^۱ . مدرس دانشگاه و دانشجوی دکتری تخصصی حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده تمدن و مطالعات جهان، واحد کرج، دانشگاه

آزاد اسلامی، کرج، ایران. (نویسنده مسئول) Sangchooly.mahrooyeh@gmail.com

^۲ . دانشجوی کارشناسی، گروه فقه و الهیات، دانشکده تمدن و مطالعات جهان، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

daijanvjh@yahoo.com

مقدمه

در جامعه امروز بیمه در مقام یکی از مهمترین ارکان اقتصاد شناخته می‌شود و شرکت‌های با موضوع بیمه تحت عنوان واحدهای اقتصادی و تجاری با ارائه خدمات بیمه‌ای به مشتریان، در کنار ضرورت این امر و رشد چشمگیر این دسته از شخصیت‌های حقوقی؛ سبب شده‌اند تا غالباً از فعالیت‌های بیمه‌ای تحت لوای صنعت بیمه یاد شود. فعالیت این دسته از شرکت‌ها و حضور صنعت بیمه، در سطح جوامع سبب آرامش خاطر و امنیت برای کنشگران اقتصادی و حتی مردم عادی می‌گردد؛ چرا که دلواپسی از امور زیان‌بار و ناخوشایند آینده تا حد بسیاری از بین می‌رود. اگرچه به نظر می‌رسد که ضوابط و قانون‌مندی این حوزه، سبب ایجاد فضایی امن و آرام برای متقاضیان و مشتریان آن شده است؛ اما متأسفانه دو امر سبب شده است که بیمه فرصتی جهت ایفای هدف خود یعنی تاسیس اتمسفری ایمن نیابد:

اول. در مواردی برخی از اشخاص سودجو با تخلف و تقلب متعدد، سبب نقض ضوابط این حرفه و مقررات صنعت بیمه می‌شوند که طی ادوار و سال‌های گذشته اشکال این فعل ناشایست دچار تحول شده است؛ به نحوی که حتی ارزیابی و تشخیص صحت و سقم واقعه را برای کارشناسان این حوزه به عملی صعب و دشوار تبدیل نموده است، و دوم. توسل به وسایل و شرایط متقلبانه توسط خود بیمه‌گذاران هم صورت می‌پذیرد؛ به بیان دیگر موضوع کلاهبرداری بیمه‌ای دیگر مختص اشخاص ثالث نیست بلکه خود بیمه‌گذار هم مشمول این تقلب می‌شود. آنچه که متناسب با عنوان و هدف این تفحص یعنی «صحنه‌زنی» است؛ هنگامی معنا می‌یابد که شخص با طراحی و برنامه‌ریزی از پیش تعیین شده، به مدیریت موقعیت و همچنین افکار عمومی می‌پردازد و با ارتکاب جرم «خودزنی»، اقدام به جعل و ایجاد تصادفی ساختگی، جهت دریافت مبالغ غیر منصفانه‌ای می‌کند. فی‌الواقع فرد با تقلب و فریب بیمه‌گر سعی در اخذ پولی دارد که نسبت به آن استحقاق ندارد. فعل خاطیان، تحت عنوان کلاهبرداری قابل تفحص است. به بیان دیگر کلاهبرداری بیمه‌ای، همان فعلی است که با هدف کلاهبرداری از بیمه‌گر جهت کسب منفعت مالی صورت می‌پذیرد. به بیان دیگر تقلب برنامه‌ریزی شده به معنای تلاش در کسب جبران خسارت با تحریف رویداد خطر می‌باشد. (صحت، عقیل‌آبادی، صالحی، ۱۳۹۵، ۷) فی‌الواقع در صنعت بیمه فضایی فراهم شده است که موضوع و اسباب باب قرارداد بیمه، خود تبدیل به ابزاری برای کلاهبرداران شود.

در خودزنی، خودرویی که مشمول قرارداد بیمه است، تعهدات راننده را بدین طریق هویدا می‌کند که براساس قوانین بیمه، اگر راننده مقصر این حادثه شناخته شود، بیمه جایگزینی برای شخص مقصر شناخته می‌شود و مسئولیت جبران خسارات را عهده دار می‌گردد تا نامبرده از عقوبت مالی سنگین رهایی می‌یابد.

کلاهبرداری از بیمه به طریق صحنه‌سازی تصادفات به عنوان یکی از اعمال غیرقانونی و غیراخلاقی شناخته می‌شود که برای شخص مرتکب مسئولیت مدنی و کیفری به همراه دارد. کلاهبرداری از شرکت‌های بیمه به سبب تحمیل بار مالی سنگین در حال حاضر به یکی از مشکلات جدی در صنعت مذکور تبدیل شده است. تادیه این دسته از خسارات واهی، منافع شرکت‌های بیمه و ثبات مالی آن‌ها را تحت تاثیر قرار می‌دهد و لاجرم این دسته از شرکت‌ها جهت جبران زیان خود، حق بیمه و فرانشیز خود را افزایش می‌دهند و بدیهی است که بیمه‌گذار جهت بهره‌مندی از شرایط بیمه باید مبلغ قراردادی بیشتری را پرداخت نماید. همچنین این فقره با خطر انداختن شهرت و اعتبار شرکت‌های بیمه، حتی می‌تواند منجر به ورشکستگی صنعت مزبور شود. علاوه بر آنکه این اقدام ناپسند موجب پایمال شدن حقوق افراد و نهادهای ذی‌ربط می‌گردد؛ در شرع مقدس اسلام نیز این فعل قابل مجازات دانسته شده است. لذا در این جستار بر آن شدیم تا فارغ از معضلات، آثار و طرق جلوگیری از این کنش ناشایست و قبیح که پیش‌تر مختصراً به آن اشاره شد، با هدف ادراک شایسته، به تشریح چند واژه بیردازیم؛ سپس، در دو قسم، مسئولیت کیفری و مدنی خاطبان این معجول را مورد بسط و مذاقه قرار دهیم. النها به این مهم را در دین مبین اسلام مورد مذاقه و بررسی قرار خواهیم داد.

۱- مفهوم‌شناسی واژگان

۱-۱- مسئولیت

مسئولیت در لغت به معنای پاسخگویی است و مسئول کسی است که باید در مقابل اعمال خود پاسخگو باشد. مسئولیت حقوقی بر دو قسم؛ کیفری و مدنی می‌باشد (شیخانی، ۱۳۹۲، ۲۲). مسئولیت اعم از کیفری و مدنی در مقام ضمانت اجرای حقوق اشخاص نقش حساس و بسیار مهمی را در مطالبه و استیفای حقوق افراد و در نتیجه تنظیم روابط اجتماعی و حقوقی ایفاء می‌کند. تصور فضایی بدون وجود مسئولیت حق را از مفهوم واقعی و عینی خود دور می‌کند و بعد انتزاعی به آن می‌دهد. به همین سبب با توجه به هدف تفحص حاضر مسئولیت شخص یا اشخاصی که در مقام باند

یا حتی منفردانه، اقدام به دریافت خسارت از شرکت‌های بیمه می‌کنند را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۲-۱- بیمه

بیمه در لغت به معنای ترس و گریز از مخاطرات است. (دهخدا، ۱۳۷۲) همچنین ایجاد امنیت در قبال خطر نیز تعریف شده است (جهانشاهی، ۱۳۴۲، ۹۳) در تعریف دیگری آورده‌اند که: «به عمل از بین بردن حفاظت در مقابل خطرهایی که احتمالاً پیش می‌آید، از طریق انجام دادن محاسبات بیمه‌گری، بیمه گفته می‌شود.» (ولی‌نژاد، ۱۳۸۱، ۵۸) اما در ماده نخست قانون بیمه مصوب سال ۱۳۹۵ در تعریف بیمه آمده چنین آمده است: «عقدی که به موجب آن یک نفر تعهد می‌کند در ازای پرداخت وجه یا وجوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارده بر او را جبران نماید و یا وجه معینی بپردازد.» طی یک تقسیم بندی کلی می‌توان بیمه را به دو دسته تقسیم نمود: اول. بیمه‌های اجتماعی و دوم. بیمه‌های بازرگانی.

بیمه‌های اجتماعی عمدتاً بیمه‌های اجباری (نظیر قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه) و نشأت گرفته از مر قانون هستند که مشخصه اصلی آن‌ها این امر است که شخص دیگری مانند کارفرما در پرداخت بخش زیادی از حق بیمه مشارکت می‌کند. این نوع از بیمه‌ها با تعیین درصدی از دستمزد کارگران به عنوان حق بیمه تعیین می‌شود. این در حالیست که در بیمه‌های بازرگانی حق بیمه متناسب با ریسک تقویم و مرقوم می‌گردد. بیمه‌ها حسب موضوع قراردادشان به انواع مختلفی نظیر: آتش‌سوزی، حمل و نقل، سفر، عمر، حوادث، بدنه اتومبیل و در نهایت آنچه که مرتبط با بحث مزبور است، بیمه شخص ثالث تقسیم می‌شوند. بیمه شخص ثالث یا به عبارتی بیمه مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری در مقابل اشخاص ثالث، خسارت‌های مرتبط و وارده به این دسته از اشخاص را تحت پوشش قرار می‌دهد. مقصود از شخص ثالث در تعریف این نوع خاص از بیمه؛ افرادی هستند که در اثر وقوع حوادث مرتبط با وسایل نقلیه موتوری اعم از خودرو یا موتور آسیب می‌شوند به جز راننده مسبب حادثه اعم از اینکه در داخل یا خارج از وسایل نقلیه باشند.

با عنایت به خاص بودن قراردادهای بیمه و همچنین اهمیت این دسته از قراردادها به هنگام ایفای تعهدات طرفین، این دسته از قراردادها به اصول و ضابطه‌هایی اقتدا می‌کنند. به طور کلی اصل حسن

نیت و اصل نفع بیمه پذیر در مورد همه زیر مجموعه‌های بیمه مصداق دارد؛ در حالی که اصل غرامت و اصل قائم مقامی، تنها در بیمه‌های خسارت یا همان اموال مورد استناد قرار می‌گیرد و در بیمه‌های مسئولیت اگرچه اصل غرامت حاکم می‌شود اما اصل جانشینی و قائم مقامی حکم فرما نخواهد بود.

۳-۱- کلاهبرداری

کلاهبرداری در لغت به معنای برداشتن کلاه از سر است و در معنای مجازی آن، دزدیدن عقل یک شخص می‌باشد و در اصطلاح کلاه کسی را برداشتن به معنای آن است که کسی را فریب می‌دهند و یا با قصد عدم پرداخت از دیگری قرض گرفتن و نیز به معنای گول زدن فریفتن و ربودن پول و مال دیگری است. (دهخدا، ۱۳۷۲) کلاهبرداری از دید حقوقدانان با تعابیر متفاوتی تعریف شده است به عنوان نمونه در تعریف فعل کلاهبرداری در قانون مجازات اسلامی، چنین اذعان نمودند: «تحصیل متقلبانه مال غیر را کلاهبرداری». (حبیب‌زاده، ۱۳۷۴، ۶۵) کلاهبرداری عبارت است: «از ربودن مال دیگری از طریق توسل توأم با سوءنیت به وسایل یا عملیات متقلبانه». (میرمحمد صادقی، ۱۳۷۸، ۵۱) و همچنین به معنای «تحصیل مال دیگری به طریق نامشروع» (نوربخش، ۱۳۶۳، ۷۳)

با این حال ذیل ماده نخست قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء اختلاس و کلاهبرداری، چنین آمده است که: «هر کس از راه حيله و تقلب مردم را به وجود شرکت‌ها یا تجارتخانه‌ها یا کارخانه‌ها یا موسسات موهوم یا به داشتن اموال و اختیارات واهی فریب دهد یا به امور غیر واقع امیدوار نماید یا از حوادث و پیشامدهای غیر واقع بترساند و یا اسم و یا عنوان مجعول اختیار نماید و به یکی از وسایل مذکور و یا وسایل تقلبی دیگر وجوه و یا اموال یا اسناد یا حوادث یا مفاصا حساب و امثال آنها را تحصیل کرده باشد و از این راه مال دیگری را ببرد کلاهبردار محسوب و علاوه بر رد مال به صاحبش به حبس از ۱ تا ۷ سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است محکوم می‌گردد.»

۲- مسئولیت کیفری و مدنی بزهار

همان‌گونه که در قسم قبلی مورد اشاره واقع شد؛ مسئولیت، فراهم آوردن شرایط پاسخگویی برای فرد است. فعل هر شخص حسب مورد می‌تواند از بعد کیفری و یا حقوقی او را در جایگاهی قرار دهد که ملزم به پاسخ، جبران خسارت و اعاده به وضع سابق باشد. با عنایت به این امر مسئولیت کیفری و مدنی افراد صحنه زن را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱-۲- مسئولیت کیفری

مسئولیت کیفری بدین معناست که مجرم به تحمل مجازات جرم ارتكابی ملزم می‌گردد. فی الواقع رفتار خلاف قانون متخلف عنوان مجرمانه را دارا می‌شود و نوع مسئولیت نامبرده را دارای وصف کیفری می‌کند. هدف از تاسیس این نهاد، در کنار مجازات مجرمین؛ دفاع از جان و مال افراد جامعه، برقراری نظم، اصلاح افراد مجرم و ایجاد یک عامل بازدارنده در باب جرائم کیفری و ترمیم خسارات عمومی و شخصی افراد بوده است که از ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی الی ماده ۱۴۵ همین قانون به شرایط مسئولیت کیفری به تفصیل اشاره شده است. گفتنی است مطابق این قانون، مسئولیت کیفری از قابلیت یا اهلیت شخص جهت تحمیل تبعات رفتار ارتكابی و مجرمانه او حکایت دارد. مضافاً آنکه جهت استقرار مسئولیت کیفری بر ذمه فرد، به صرف ارتكاب جرم نمی‌توان فرد را مورد مواخذه قرار داد؛ به بیان صواب‌تر در وهله نخست باید مسئولیت کیفری فرد احراز گردد، پس از آن فرد را مورد مواخذه قرار داد؛ بعلاوه قابلیت انتصاب جرم واقع شده به شخص مرتکب، امری لازم و ضروری است.

کلاهبرداری یکی از جرایم غیرقابل گذشت است که در قانون مجازات اسلامی با بیان ارکانی این جرم مورد تعریف قرار گرفته است. در زمینه تحقق این جرم از بیمه یا کلاهبرداری بیمه‌ای، همانند سایر جرایم نیازمند سه رکن مادی، معنوی و قانونی هستیم که بنابر ضرورت امر به تفصیل به تحریر آن‌ها خواهیم پرداخت.

رکن مادی: رکن مادی در کلاهبرداری بیمه‌ای از پیچیده‌ترین ارکان جرم یاد شده می‌باشد چرا که رکنی است مرکب و هر یک از عنصر آن به تنهایی جهت وقوع و تحقق فعل مجرمانه مکفی نمی‌باشد و عمل ارتكابی را نهایتاً در مرحله شروع به جرم کلاهبرداری متوقف می‌نماید. نخستین شرط در این رکن آن است که رفتار فرد خاطی باید به شکل فعلی مثبت باشد و با عنایت به آنکه جرم یاد شده با تطبیق ارکانش، یکی از مصادیق کلاهبرداری می‌باشد؛ بدیهی است که در این جرم نیز توسل به وسایل متقلبانه از شرایط اساسی آن است. (حبیب‌زاده، ۱۳۷۴، ۲۷) ضابطه تشخیص متقلبانه بودن اسباب مورد استفاده بزهارکار در این جرم نوعی است و با قضاوت عموم مردم است که تقلب و فریب در اوضاع و احوال پدید آمده، محرز می‌گردد. نکته آنجاست که با توجه به ماده نخست قانون تشدید مجازات مرتکبین اختلاس، ارتشا و کلاهبرداری توسل به وسایل متقلبانه باید مقدم بر موضوع تحصیل مال باشد اگر تقدم استمداد از وسایل متقلبانه و تاخر تحصیل مال رعایت نگردد، با توجه به مفقود

شدن عنصر مادی و معنوی جرم، رویداد پیش آمده را باید تحت عناوین حقوقی تصرف عدوانی، خیانت در امانت و ... مورد تدقیق قرار داد و نمی‌توان وقوع کلاهبرداری را امری متقن دانست. شرط ضروری دیگر در رکن مادی اغفال و فریب قربانی است. به بیان دیگر قربانی باید مال را با رضایت؛ اما رضایتی که در نتیجه خدعه واقع شده باشد در اختیار بزهدار قرار دهد. فعلیت یافتن این شرط، جهل و ناآگاهی قربانی نسبت به اسباب و حیلست مورد استفاده کلاهبردار می‌باشد؛ چرا که آگاهی بزه دیده از اوضاع و احوال فریب تلقی نمی‌گردد و می‌تواند شرایط را ذیل قاعده فقهی اقدام توجیه نماید.

ضرورت بعدی در رکن مادی آن است که شخص خاطی الزاماً باید مال قربانی را تحصیل کند. به بیان صواب‌تر اگر مال تحصیل نشود و یا حتی امری به غیر از مال از بزه دیده تحصیل شده باشد، کلاهبرداری محقق نمی‌گردد. به طور کلی جهت وقوع و تحقق کلاهبرداری همانگونه که پیشتر مورد اشاره واقع شد، رکن مادی این بزه خود مرکب است و وقوع هر سه شرط یاد شده الزاماً باید محرز گردد در غیر اینصورت کلاهبرداری رخ نداده است و موضوع در لوای سایر عناوین حقوقی مورد رسیدگی قرار می‌گیرد.

رکن معنوی: ارتکاب عمل مجرمانه به تنهایی کفایت نمی‌کند و سبب ضرر به دیگری و استقرار مسئولیت کیفری برای فرد نمی‌گردد. به همین سبب، در بیشتر جرایم وجود عنصر معنوی یا روانی جهت تحقق جرم لازم و ضروری است. کلاهبرداری در این دسته از جرایم قرار دارد که مرتکب به هنگام اعمال فریب، حيله و تقلب حتماً باید دارای سوءنیت باشد. سوءنیت لازم را می‌توان در دو دسته مورد مطالعه قرار داد، سوء نیت خاص و سوء نیت عام.

۱. سوءنیت خاص که همان قصد خاص و نیت غایی مجرمان است در این جرم و سایر جرایم مرتبط با حوزه اموال همان قصد بردن و تحصیل مال دیگری است؛ اگر مالی برده نشود و یا تحصیل و استیلا بر آن صادق نباشد و یا حتی مال برده شده ملک خود فرد باشد، سوءنیت خاص در مقام یکی از پایه‌های رکن معنوی مفقود می‌گردد.

۲. سوءنیت عام، آگاهی بزهدار به همراه ارتکاب عمل مجرمانه است؛ به عبارتی دیگر عمد کلاهبردار در توسل به وسایل متقلبانه ملاک عمل قرار می‌گیرد. در کلاهبرداری باید با علم وسیله مورد استفاده آن را در راستای نیت سوء خود مورد استفاده قرار دهد و این فعل و آگاهی اوست که به واژه عمد معنا می‌بخشد.

رکن قانونی: مغایرت اصول و قواعد با برخی افعال متضاد با اخلاق، سبب شده است تا این دسته از اقدامات، مذموم و حرام دانسته شود. حال بدیهی است جرمی همچون کلاهبرداری که بعد عمومی آن نمایان تر است بر اساس حکم عقلی حرام دانسته شود.

مصونیت اموال افراد از هرگونه تعرض ذیل اصل چهلم قانون اساسی مورد اشاره واقع شده است. در قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری ذیل ماده نخست آن رکن قانونی جرم یاد شده مورد تقریر قرار گرفته است و در نهایت مهم‌ترین ماده که به نحو خاص به هدف این مکتوب یعنی صحنه سازی و یا خودزنی پرداخته است؛ ماده ۶۱ قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه می‌باشد. مطابق این ماده: «هرکس با انجام اعمال متقلبانه مانند صحنه‌سازی صوری تصادف، تعویض خودروی و یا ایجاد خسارت عمدی، وجوهی را بابت خسارت دریافت کند به حبس تعزیری درجه ۶ و جزای نقدی معادل دو برابر وجوه دریافتی محکوم می‌شود. شروع به جرم مندرج در این ماده علاوه بر مجازات مقرر برای شروع به جرم در قانون مجازات اسلامی مستوجب جزای نقدی درجه می‌باشد ۵ می‌باشد.» همچنین اگر مجرم در فرایند صحنه‌سازی خود از تکنولوژی جهت ساخت اسناد جعلی بهره برد، ذیل ماده دوم قانون جرایم رایانه‌ای قرار می‌گیرد و به جزا و عقوبتی نظیر حبس و جریمه نقدی، محکوم می‌شود. نکته‌ای که شایان ذکر است این مهم می‌باشد که صحنه‌زنی، گاه بنحو انفرادی و گاه بنحو گروهی و مشارکتی به فعلیت می‌رسد که موارد انفرادی آن به ندرت رخ می‌دهد و متأسفانه باندهای صحنه‌زنی فعالیت گسترده‌تری را دارا هستند.

با توجه به موارد یاد شده و بررسی جز به جز ارکان جرم کلاهبرداری و با عنایت به آنکه مرتکب با نقشه‌ای از پیش تعیین شده با توسل به اقدامات متقلبانه با قصد از شرکت‌های بیمه اخذ می‌نماید می‌توان اذعان نمود که در عملیات صحنه‌زنی به وضوح، کلاهبرداری بیمه‌ای در حال وقوع است. تعریف عده‌ای از حقوقدانان و اندیشمندان غیر ایرانی از کلاهبرداری بیمه‌ای چنین می‌باشد؛ عمد، خسارات جعلی، اعلام خسارت بیش از مقدار واقعی آن یا هر روش دیگری برای به دست آوردن مبلغی بیش از آنچه که بیمه گذار قانوناً مستحق دریافت آن می‌باشد. (فیروزی و همکاران، ۱۳۹۰)

من‌باب پیشینه کلاهبرداری بیمه‌ای در ایران، تاریخ مشخصی در دست نیست؛ اما شایان ذکر است که شرکت‌های بیمه دعاوی متعددی علیه افراد با اتهام تقلب در محاکم دادگستری مطرح نمودند. مسئله کلاهبرداری فی‌الذات در صنعت بیمه همواره یکی از موضوعات حساسی است که علی‌رغم

آنکه تبدیل به یک معضل برای شرکت‌های بیمه و صاحبان سهام آنها گردیده است؛ به نحو خاص و ویژه مورد جرم انگاری واقع نشده است و تعریف قانونی به نحو علی‌حده به این موضوع اختصاص داده نشده است و صحنه زنی را باید همچون سایر جرایم بدوا با احراز سه رکن لازم جهت استقرار عنوان جرم با رخداد حادث شده، مشمول ماده نخست قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری و پس از آن مشمول ماده ۶۱ قانون بیمه اجباری، دانست. به نظر می‌رسد که کلاهبرداری بیمه‌ای هنگامی رخ می‌دهد که شرکت‌های بیمه در مقام متولی و ارائه دهنده خدمات علی‌رغم آنکه نقش بسزایی در پیشگیری و کشف تقلب دارند به دلیل حجم بالای پرونده‌های با موضوع خسارت، نبود تخصص کافی و کمبود نیروی حاذق و کار آزموده قادر به شناسایی و کشف تقلبات خودروهای مظنون در پرونده‌ها نمی‌باشند.

۲-۲- مسئولیت مدنی

در قانون مسئولیت مدنی تعریف دقیقی از این عنوان ارائه نشده است اما ذیل ماده نخست همین قانون آمده است که: «هر کس بدون مجوز قانونی عمدا یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد». اما اصطلاح مسئولیت مدنی در زبان حقوقی کنونی، بیانگر مجموعه قواعدی است که واردکننده زیان را به جبران خسارت زیان‌دیده ملزم کند. از دیدگاه دیگر، در هر موردی که شخص، ناگزیر از جبران خسارت دیگری است، گویند که در برابر او «مسئولیت مدنی» دارد. (کاتوزیان، ۱۳۹۳، ۱)

مسئولیت مدنی خود به دو قسمت تبدیل می‌شود:

اول. قهری؛ مسئولیت به جبران امر یا جبران زبانی که کسی در اثر عمل خود به دیگری وارد آورده است و چون این دسته از مسئولیت در اثر عمل قضائی و بدون قرارداد و عقد حاصل می‌شود، آن را قهری می‌گویند. (امامی، ۱۳۶۸، ۳۶۱) که در ماده ۳۰۷ قانون مدنی به آن اشاره شده است و دوم: قراردادی؛ تعهدی که در نتیجه تخلف از مفاد قراردادهای خصوصی برای اشخاص ایجاد می‌شود که جهت تحقق مسئولیت قراردادی لازم است که بین زیان‌دیده و مسئول قرارداد درست و الزام‌آوری موجود باشد و خسارت ایجاد شده ناشی از همین قرارداد باشد (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ۱۷)، تقسیم می‌شود.

مبانی نظری مسئولیت مدنی شامل تقصیر، خطر و تضمین حق است که مختصر به شرح هر یک می پردازیم.

الف. تقصیر

طبق این نظریه وجود رابطه علیت بین تقصیر مباشر و ضرر وارده، سبب جبران خسارت است. تقصیر شخصی عبارتست از انجام کاری که برای انجام دهنده یا ترک کننده آن، پشیمانی و سرزنش آور باشد. (باریکلو، ۱۳۹۲، ۴۵) به عبارتی دیگر می توان آن را اعم از هرگونه تعدی و تفریط دانست. این نظریه مسئولیت مدنی را در صورتی قابل طرح می داند که وارد کننده خسارت در انجام عمل زیانبار، مرتکب تقصیری شده باشد و ملاک آن را، سنجش رفتار مباشر قرار داده است. لذا اگر از نظر عرف، از رفتاری که برای حفظ حقوق دیگران لازم است؛ تجاوز شده باشد، جانب احتیاط رعایت نشده باشد و یا از مقررات قانونی عدول شده باشد و از رهگذر یکی از این موارد خسارتی ایجاد گردد، فرد خاطی مسئول و ملزم به جبران خسارت است. به طور خلاصه طبق این نظر فرد در صورت تقصیر یا خطا مسئول است مگر آنکه عامل زیان (فرد خاطی) خطای زیان دیده یا قوه قاهره را اثبات نماید.

ب. خطر

این نظریه فعالیت نوعاً خطرآفرین را ملاک تحقق مسئولیت مدنی دانسته است. طبق این نظریه در برخی موارد مسئولیت بدون تقصیر هم ایجاد می شود؛ بدین نحو که فرد ما به ازاء نفع و فایده و لذتی که از شیء متعلق به خود یا از فعالیت خود می برد ممکن است خسارتی به شخص دیگر وارد آورد، به همین علت اگر ضرر وارده در نتیجه استیفاء فرد از نفع متعلق به خود یا اشیاء خود باشد، مسئول خسارت وارده، دانسته می شود. به عبارتی دیگر عدالت اقتضا دارد که خسارت در هر حال جبران گردد، اعم از اینکه ناشی از تقصیر وارد کننده زیان باشد یا خیر. از سوی دیگر در این نظریه متضرر به آسانی می تواند به جبران خسارت وارد شده نائل آید؛ زیرا اثبات تقصیر در این فرض از مسئولیت لازم نیست و منحصرآ متضرر باید ثابت نماید که اولاً ضرری حاصل شده است و ثانیاً این ضرر در نتیجه عمل شخص مورد نظر بوده. در اصطلاح حقوقی رابطه سببیت بین عمل شخص و ضرر وجود داشته است. (صفایی، ۱۳۹۵، ۵۳۹)

ج. تضمین حق

نظریه تضمین حق ضمن تفکیک حقوق مربوط به جسم و جان انسان از حقوق مادی و معنوی او؛ به دنبال اثبات برتری و ارجح دانستن حقوق مرتبط با جسم و جان اوست. استارک با طرح این مسئله که هرکسی حق دارد در جامعه خود سالم و ایمن زندگی کند، حقوق او تضمین شود و هیچکس حق ندارد حقوق و سلامت و ایمنی زندگی دیگران را به خطر اندازد، پس به محض اینکه حقی از بین رفت و زبانی وارد شد عامل زیان باید آن را جبران کند؛ الزام حاصل شده نسبت به جبران زیان را، مسئولیت مدنی نامیده است. حسن بزرگ این نظریه آن است که به تضمین حقوق افراد زیان دیده و حمایت قانونی از آن توجه و تأکید دارد. (قاسم‌زاده، ۱۳۸۷، ۳۴۱)

به هنگام تفحص در ابواب و قواعد مسئولیت مدنی، با چهره‌هایی خاص از مسئولیت مواجه می‌گردیم که در بین آن‌ها به خسارت ناشی از تصادفات رانندگی اشاره شده است. بدون تردید مسئولیت ناشی از حوادث رانندگی، از نظر آمار و اهمیت در زمره مهمترین بحث مسئولیت مدنی بشمار می‌آید. مبنای حقوقی مسئولیت دارندگان و رانندگان وسایل نقلیه موتوری را می‌توان در سه قسم مورد مذاقه قرار داد: فرض تقصیر برای دارنده آن، تخلف از تعهد مربوط به حفاظت وسیله نقلیه موتوری؛ مسئولیت بدون تقصیر بر مبنای نظریه ایجاد خطر؛ مضافاً آن که نباید غفلت نمود که بین دارنده وسیله نقلیه و راننده آن تفاوت است. در ماده ۳۳۵ قانون مدنی^۱ با پایبندی بر اصول ابتدایی جهت استقرار مسئولیت مدنی؛ پیروی از نظریه تقصیر، علی‌رغم عدم اشاره به انواع تصادم من باب چگونگی توزیع خسارت بین طرفین حکمی مطرح نشده است. در مقابل در قانون مجازات اسلامی به بحث تصادم رانندگی فی‌مابین دو خودرو در مواد ۵۳۷، ۵۰۵، ۵۲۸ و ۵۳۰ که به ترتیب به اضرار عمدی یکی از رانندگان، تقصیر و عمد نبودن یکی از رانندگان، انتساب تصادم به یکی از طرفین یا ثالث، انتساب به هر دو و در نهایت قوه قاهره پرداخته شده است که قانون‌گذار در وضع این اصول تا حد بسیاری از اندیشه سنتی تقصیر فاصله گرفت و رویکردی را ایجاد نمود که در نهایت منجر به آن شد که در سال ۱۳۹۵ قانون بیمه اجباری اشخاص ثالث با تحولی نوین؛ مبتنی بر قاعده مسئولیت نوعی یا محض، مبتنی بر نظریه‌ی ایجاد خطر، به منصفه تصویب و اجرا درآید.

^۱. در صورت تصادم بین دو کشتی یا دو قطار راه آهن یا دو اتومبیل و امثال آنها مسئولیت متوجه طرفی خواهد بود که تصادم در نتیجه عمد یا مسامحه او حاصل شده باشد و اگر طرفین تقصیر یا مسامحه کرده باشند هر دو مسئول خواهند بود.

آنچه که تغییر در روند بررسی ایجاد می‌کند و مرتبط به همین جستار است؛ قانون بیمه اجباری شخص ثالث مصوب ۱۳۹۵ می‌باشد که هدف قانون‌گذار از وضع این قانون، حکومت مفاد و تدبیر، در زمان وقوع خسارت به واسطه تصادم وسایل نقلیه موتوری، زمینی و ریلی به اشخاص است؛ که زیان دیده می‌تواند مطابق ماده نخست قانون مسئولیت مدنی^۱ و تبصره دوم از ماده ۲۲ قانون بیمه اشخاص ثالث با رجوع به راننده اما با اثبات تقصیر او و همچنین با عنایت به صدر ماده ۲ قانون بیمه مصوب ۱۳۹۵ با اقتدا به نظریه خطر و مسئولیت نوعی، با رجوع به دارنده^۳ وسیله نقلیه بدون نیاز و الزام اثبات تقصیر نامبرده، خسارت خود را جبران سازد.

در خلال بررسی مواد نخست و دوم این قانون به صراحت افراد درگیر موضوع بیمه و الزام تحت پوشش واقع شدن دارندگان و رانندگان وسایل نقلیه در کنار تعاریف مدنظر مقنن بیان شده است. آنچه که گفتنی است و به عبارتی هدف از وضع این قانون بوده است؛ جبران خسارت اعم از مالی و بدنی می‌باشد اما باید فی‌مابین وجود و احراز بیمه نامه با فقدان این سند قائل بر تفکیک شویم؛ چرا که مطابق بندهای ب^۴ و ت^۵ ماده نخست قانون بیمه اشخاص ثالث، خسارات مالی و بدنی تنها متعلق به اشخاص ثالث می‌باشد و در ماده ۳۶ همین قانون، نیت قانون‌گذار به نحوی بیان شده است که

۱. هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود میباشد.

۲. کلیه دارندگان وسایل نقلیه موضوع این قانون اعم از اینکه اشخاص حقیقی یا حقوقی باشند مکلفند وسایل نقلیه خود را در قبال خسارت بدنی و مالی که در اثر حوادث وسایل نقلیه مذکور به اشخاص ثالث وارد می‌شود حداقل به مقدار مندرج در ماده (۸) این قانون نزد شرکت بیمه‌ای که مجوز فعالیت در این رشته را از بیمه مرکزی داشته باشد، بیمه کنند.

تبصره ۱- دارنده از نظر این قانون اعم از مالک و یا متصرف وسیله نقلیه است و هر کدام که بیمه‌نامه موضوع این ماده را تحصیل کند تکلیف از دیگری ساقط می‌شود.

تبصره ۲- مسئولیت دارنده وسیله نقلیه در تحصیل بیمه‌نامه موضوع این قانون مانع از مسئولیت شخصی که حادثه منسوب به فعل یا ترک فعل او است نمی‌باشد. در هر حال خسارت وارد شده از محل بیمه‌نامه وسیله نقلیه مسبب حادثه پرداخت می‌گردد.

۳. مالک یا متصرف که در تبصره نخست ماده ۲ همین قانون به آن اشاره شده است.

۴. خسارت مالی؛ زیان‌هایی که به سبب حوادث مشمول بیمه موضوع این قانون به اموال شخص ثالث وارد شود.

۵. شخص ثالث؛ هر شخصی است که به سبب حوادث موضوع این قانون دچار خسارت بدنی و یا مالی شود به‌استثنای راننده مسبب حادثه.

۶. دارنده وسیله نقلیه مکلف است برای پوشش خسارت‌های بدنی وارد شده به راننده مسبب حادثه، حداقل به میزان دیه مرد مسلمان در ماه غیرحرام، بیمه حوادث اخذ کند؛ مبنای محاسبه میزان خسارت قابل پرداخت به راننده مسبب حادثه، معادل دیه فوت یا دیه و یا ارزش جرح در فرض ورود خسارت بدنی به مرد مسلمان در ماه غیرحرام و هزینه معالجه آن می‌باشد. سازمان پزشکی قانونی مکلف

منحصراً خسارت بدنی راننده‌ی تحت پوشش بیمه نامه، مورد قبول بیمه‌گر خواهد بود. مضافاً ذیل ماده ۱۴ قانون یاد شده که به نحوه مطالبه جبران خسارت اشاره شده است؛ در فرض نخست یعنی وجود بیمه نامه برای خودروی مسبب حادثه، جبران خسارت در حدود مقررات بر ذمه شرکت بیمه می‌باشد و امکان طرح دعوا جهت مطالبه خسارت و مسئولیت کیفری راننده محفوظ دانسته شده است، در حالیکه اگر فرض دوم حاکم باشد؛ زیان دیده حق طرح دعوا علیه شرکت بیمه را به دلیل بدیهی ترین وضعیت؛ یعنی فقدان بیمه‌نامه، ندارد و صرفاً در بحث خسارت‌های بدنی، خود یا قائم مقام او می‌توانند علیه عامل زیان و صندوق تامین خسارت‌های بدنی طرح دعوا نمایند. (صرفاً خسارات بدنی چرا که خسارات مالی از خود عامل زیان جبران می‌گردد)

است با درخواست راننده مسبب حادثه یا شرکت بیمه مربوط، نوع و درصد صدمه بدنی وارد شده را تعیین و اعلام کند. آیین‌نامه اجرائی و حق بیمه مربوط به این بیمه‌نامه به پیشنهاد بیمه مرکزی پس از تصویب شورای عالی بیمه به تصویب هیات وزیران می‌رسد.^۱ در صورت وقوع حادثه و ایجاد خسارت بدنی یا مالی برای شخص ثالث:

الف - در صورتی که وسیله نقلیه مسبب حادثه، دارای بیمه‌نامه موضوع این قانون باشد، جبران خسارت‌های وارد شده در حدود مقررات این قانون بر عهده بیمه‌گر است. در صورت نیاز به طرح دعوی در خصوص مطالبه خسارت، زیان‌دیده یا قائم‌مقام وی دعوی را علیه بیمه‌گر و مسبب حادثه طرح می‌کند. این حکم، نافی مسئولیت‌های کیفری راننده مسبب حادثه نیست.

ب - در صورتی که وسیله نقلیه، فاقد بیمه‌نامه موضوع این قانون یا مشمول یکی از موارد مندرج در ماده (۲۱) این قانون باشد، خسارت‌های بدنی وارده توسط صندوق با رعایت ماده (۲۵) این قانون جبران می‌شود. در صورت نیاز به طرح دعوی در این خصوص، زیان‌دیده یا قائم‌مقام وی دعوی را علیه راننده مسبب حادثه و صندوق طرح می‌کند.

پ - در صورتی که خودرو، فاقد بیمه‌نامه موضوع این قانون بوده و وسیله نقلیه با اذن مالک در اختیار راننده مسبب حادثه قرار گرفته باشد، در صورتی که مالک، شخص حقوقی باشد، به جزای نقدی معادل بیست درصد (۲۰٪) و در صورتی که مالک شخص حقیقی باشد به جزای نقدی معادل ده درصد (۱۰٪) مجموع خسارات بدنی وارد شده محکوم می‌شود. مبلغ مذکور به حساب درآمدهای اختصاصی صندوق نزد خزانه‌داری کل کشور واریز می‌شود و با پیش‌بینی در بودجه‌های سالانه، صد درصد (۱۰۰٪) آن به صندوق اختصاص می‌یابد.

شایان ذکر است که است همراهی ماده ۱۱۷ قانون مذکور با مواد ۲۶ قانون رسیدگی به تخلفات رانندگی^۲ و ۴ قانون ایمنی راه‌ها و راه‌آهن^۳ می‌باشد که مبین عمد و تقصیر عابرین پیاده در حادثه هستند. بدین ترتیب که مطابق مواد ۲۶ و ۴ قوانین یاد شده ار عابر در حادثه پیش آمده تقصیر داشته باشد؛ راننده از مسئولیت حادثه معاف می‌گردد اما از مسئولیت بیمه‌گر کاسته نشده و زیان دیده حق دارد من‌باب جبران زیان خود به بیمه رجوع کند. در ماده ۱۷ قانون بیمه به بحث عامدانه بودن عملکرد عابر اشاره شده است که اگر عابر به قصد خودکشی یا اسقاط جنین مرتکب فعلی شود که در نهایت سبب ایجاد تصادم گردد، می‌توان رویداد پیش آمده را از مصادیقی دانست که فرد زیان دیده را از حمایت صنعت بیمه خارج و محروم می‌سازد. پرواضح است که اگرچه شرکت‌های بیمه به عنوان قائم مقام پرداخت خسارت به اشخاص ثالث را عهده‌دار می‌گردند اما در مواردی نظیر مصادیق مواد ۱۷ و ۲۱، مسئولیتی متوجه ایشان نخواهد بود و فرد صحنه زن، که مصداق بند ت ماده ۱۷

۱. موارد زیر از شمول بیمه موضوع این قانون خارج است:

الف - خسارت وارده به وسیله نقلیه مسبب حادثه و محمولات آن

ب - خسارت مستقیم و یا غیرمستقیم ناشی از تشعشعات اتمی و رادیواکتیو

پ - جریمه یا جزای نقدی

ت - اثبات قصد زیان‌دیده در ایراد صدمه به خود مانند خودکشی، اسقاط جنین و نظایر آن و نیز اثبات هر نوع خدعه و تبانی نزد مراجع قضائی

۲. در راه‌هایی که برای عبور عابران پیاده علائم، تجهیزات و مسیرهای ویژه اختصاص داده شده است عابران مکلفند هنگام عبور از عرض یا طول سواره‌رو با توجه به علائم راهنمایی و رانندگی منصوبه در محل از نقاط خط کشی شده، گذرگاه‌های غیرهمسطح و مسیرهای ویژه استفاده نمایند هرگاه عابران به تکلیف مذکور عمل ننمایند، در صورت تصادف با وسیله نقلیه، راننده مشروط به این که کلیه مقررات را رعایت نموده باشد و قادر به کنترل وسیله نقلیه و جلوگیری از تصادف یا ایجاد خسارت مادی و بدنی نباشد مسئولیتی نخواهد داشت. عدم مسئولیت راننده مانع استفاده مصدوم یا وراث متوفی از مزایای بیمه نخواهد شد و شرکت بیمه با ارائه قرار منع تعقیب یا حکم برائت راننده ملزم به اجراء تعهدات موضوع بیمه نامه به مصدوم یا وراث متوفی خواهد بود. چنانچه وسیله نقلیه بیمه نباشد، دیه عابر از صندوق موضوع قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث مصوب ۱۳۴۷/۱۰/۲۳ پرداخت می‌شود. رانندگان نیز موظفند در صورت عبور عابر پیاده از محل‌های تعیین شده، با فاصله ای که به وسیله خط کشی پشت مسیر ویژه مشخص می‌گردد توقف کامل کنند. در غیر این صورت برای آنها مبلغ دویست هزار ریال قبض جریمه صادر می‌شود.

تبصره (اصلاحی ۳/۱۳۹۰) - وزارت راه و شهرسازی و شهرداریها مکلفند حسب مورد با هماهنگی راهنمایی و رانندگی محل‌های عبور عابران پیاده در کلیه معابر برون شهری و درون شهری را با نصب علائم و تجهیزات مشخص نمایند.

۳. ورود و عبور عابرین پیاده و انواع وسائط نقلیه غیر مجاز و عبور دادن دام در آزاد راهها و همچنین توقف وسائط نقلیه در خطوط عبور ممنوع است.

هر گاه بجهت مذکور حادثه‌ای واقع شود که منجر بضرر یا جرح یا قتل یا خسارت مالی شود راننده مجاز که وسیله نقلیه او مجاز بحرکت در آزاد راه باشد نسبت بموارد فوق مسئولیتی نخواهد داشت.

قانون بیمه اشخاص ثالث است، با توجه به بهره‌گیری از خدعه و حيله و همچنین تطبیق ارکان عمل او با جرایم پیش بینی شده در قانون، در لوای عنوان کلاهبرداری مورد محاکمه قرار می‌گیرد و مسئولیت کیفری او مستقر می‌گردد اما در کنار مسئولیت کیفری نامبرده، مطابق ماده نخست قانون مسئولیت مدنی قانون بیمه مرتبط با تصادفات با وسایل نقلیه‌ی موتوری، نامبرده مسئولیت گسترده‌ای در جبران خسارات متحمل می‌گردد چرا که اثبات حيله صحنه زن، سبب معافیت شرکت بیمه از مسئولیت بوده و حتی در فرض پرداخت و اثبات بعدی این مهم، علی‌رغم درگیر شدن ناعادلانه شهرت تجاری این دسته از شرکت‌ها که قابلیت تقویم و جبران را به همراه خواهد داشت، مواردی نظیر؛ استرداد وجوه دریافتی به صندوق‌های بیمه که قربانی این فرآیند متقلبانه شده‌اند، جبران خسارت وارده من جمله هزینه‌های ارزیابی و تحقیقات کارشناسی و تحمیل هزینه‌های دادرسی و ... را در زمره مسئولیت مدنی فرد خاطی اشاره نمود.

۳- رویکرد فقه امامیه

موضوع جبران خسارت و اهمیت این مهم به کرات در شرع مقدس اسلام نیز مورد توجه واقع شده است. قواعدی بنیادین و اساسی، همچون اتلاف، لاضرر، تسبیب، احترام مال مومن، علی‌البد، غرور، مایضمن، درک و انصاف، در موضع حق الناس می‌باشند که در اسلام جایگاه بسیار مهمی را دارا هستند. مطابق این قواعد و فلسفه جبران زیان وارده، اگر شخصی به مال و جان دیگری خسارتی وارد آورد حتی به غیر عمد، ضامن و مکلف به جبران خسارت خواهد بود.

قاعده اتلاف که خلاصه‌ای از نقل مشهور فقهای محترم امامیه است «مَنْ أَتْلَفَ مَالٍ غَيْرَهُ فَهُوَ لَهُ ضَامِنٌ»، به همراه قاعده لاضرر که خلاصه‌ای از حدیث نبوی لاضرر و لاضرار فی السلام می‌باشد؛ که در آیه ۲۳۳ سوره مبارکه بقره صراحتاً حتی ضرر رساندن والدین به اولادشان را منع نموده است. (اناری، باشکوه، لطفی دودران، ۱۴۰۱، ۸۸) و مبنایی واقع شده است تا در کنار سایر کنش‌های انسان مورد اضرار مورد نهی قرار گیرد؛ در کنار سایر قواعد فقهی که بیان می‌دارند «حَرَمَةُ مَالِ الْمُسْلِمِ كَحَرَمَةِ دَمِهِ»، «كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ»، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ»، سبب پدیدار شدن قاعده‌ای تحت عنوان قاعده تکافل شده است. این قاعده که خلاصه‌ای از حدیث مشهور نبوی كَلُّكُمْ رَاعٍ وَ كَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَاعِيهِ؛ بیان می‌دارند که علی‌رغم آنکه هیچ ضرر و زبانی نباید بدون تدارک و جبران باقی بماند و ضرر وارده را موجب ضمان و مسئولیت مدنی فرد می‌داند و مطابق حدیث نهایی با مسئول دانستن آحاد مردم را در برابر

نیازمندی‌های یکدیگر؛ به تضمین و تعاون جهت جبران خسارت وارده ارشاد نموده است که در نهایت منجر به حضور صنعت مهم بیمه شده است.

با استنباط از قواعد یاد شده به آسانی می‌توان دریافت که در دین مبارک اسلام اگرچه به مسئله نیت انسان در انتصاب پاداش و جزا توجه شده است اما مسائل مرتبط با حقوق مالی مردم و حق الناس، فقط نتیجه‌ی عمل حائز اهمیت دانسته می‌شود است و نیت خاطیان در ماحصل موضوع در این عرصه پرچالش که همان لزوم جبران خسارت است تاثیری نخواهد داشت. با عنایت به قواعد مذکور، در می‌یابیم که در دین اسلام به دقت موضوعات مرتبط با جبران خسارت مورد توجه قرار گرفته است و پرواضح است که دو معنای تقلب و کلاهبرداری علی‌رغم آنکه قبیح دانسته شده‌اند، احکام اختصاصی آنها هم بیان شده است. فقها و علما اسلامی این نوع جرم به طور کلی مصداق (غش) و (خیانت) در مال محسوب می‌شود و به دفعات اشاره شده است که مسلمان واقعی باید صداقت و راستگویی را پیشه خود قرار دهد چراکه از اهم اصول در اسلام به شمار می‌رود. در قرآن کریم آیات ۱۲۹ و ۲۱۰۷ سوره مبارکه نساء به روشنی مبین این امر هستند که جبران زیان یا درآمد حاصل از صحنه‌زنی به طور مستقیم با اصول فقهی در تضاد است؛ چراکه مال بدست آمده از این روش حرام و نامشروع محسوب می‌شود و علاوه برآنکه یک عمل مجرمانه با پیامدهای دنیوی است، عقوبت اخروی نیز برای شخص به همراه دارد.

علی‌رغم آنکه اختلاف در تبیین و مفهوم این کنش در شرع و پس از آن در قوانین نمایان می‌گردد؛ عمل مزبور، در شرع و پس از آن با توجه به حکم عقل، در بطن قوانین شنیع و نابهنجار دانسته می‌شود و مسئولیت اعم از کیفی و مدنی را با عنایت به سوءنیت متوجه فرد بزهکار می‌داند؛ اما متأسفانه در سالهای اخیر بالاخص پس از رکود اقتصادی، افراد بنحو منفردانه و یا حتی در قالب جمعی دست به صحنه‌زنی و خودزنی می‌زنند تا بدین وسیله مال غیرحقی را از بیمه دریافت نمایند. در سال‌های اخیر موارد متعددی از صحنه سازی تصادف توسط باندهای سازمان یافته در ایران گزارش شده است که هدف آن‌ها کلاهبرداری از شرکت‌های بیمه بوده. نمونه‌هایی از این پرونده در رسانه‌های اجتماعی منعکس شده است. در سال ۱۳۹۸ در پایتخت، پلیس تهران بزرگ گزارشی را با عنوان (دستگیری یک باند صحنه‌زنی) ارائه نمود که در آن مجرمین توسط صحنه‌سازی و ارائه مدارک

۱. یا أيها الذین آمنوا لا تاكلوا أموالکم بینکم بالباطل

۲. إِنَّ اللَّهَ لَیُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا

مجموع مبالغ هنگفتی را از شرکت‌های بیمه دریافت نموده بودند. همچنین در سال ۱۴۰۰ در استان اصفهان، بانندی که با استفاده از خودروهای مسروقه و ایجاد و خلق شرایط تصادفات ساختگی، قصد کلاهبرداری از بیمه را داشتند، توسط نیروهای انتظامی استان شناسایی و متلاشی شدند.

در تمامی ادوار گذشته که صنعت بیمه با این معضل رو به رو بوده، موارد متعددی من جمله عدم نظارت و بازرسی مکفی به جمعیت این دسته از افراد اضافه نموده است و بالینحال اگرچه مطابق قانون مجازات اسلامی، قواعد مسئولیت مدنی و موازین فقهی این عمل ناهنجار و محکوم دانسته شده است؛ اما دور از ذهن و انتظار نیست اگر بگوییم که همکاری از داخل شرکت‌های بیمه با این دسته از اشخاص، کار را برای فعالان و سهام‌داران حوزه بیمه دشوار نموده است.

در همین راستا مواد ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی و ۶۰ قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث، به ترتیب با تقریر: «هرکس با شخص یا اشخاص دیگر در عملیات اجرائی جرمی مشارکت کند و جرم مستند به رفتار همه آن‌ها باشد، خواه رفتار هر یک به تنهایی برای وقوع جرم کافی باشد، خواه نباشد و خواه اثر کار آنان مساوی باشد، خواه متفاوت، شریک در جرم محسوب و مجازات او مجازات فاعل مستقل آن جرم است.» و «فروش هر نوع بیمه‌نامه یا مبادرت به عملیات بیمه‌گری یا نمایندگی بیمه بدون مجوز قانونی، در حکم کلاهبرداری است و مرتکب علاوه بر مجازات کلاهبرداری، ضامن جبران خسارت وارده حسب مورد به زیان‌دیده یا صندوق به نرخ روز جبران می‌باشد.»، عقوبت امر را برای کلیه‌ی همکاری‌های احتمالی اعم از آنکه جرم مزبور به معاونت و مشارکت اشخاص عادی رخ دهد و یا از سوی برخی افرادی که در شرکت‌های بیمه مشغول به کار هستند، گوشزد نموده است.

نتیجه گیری

صحنه زنی یا خودزنی امری شناخته می شود که فرد با توسل به دروغ و فریب سعی در جعل و ایجاد تصادف ساختگی دارد، و بدین نحو از طریق بیمه درآمدی را کسب می کند، پیشینه و تاریخ مشخصی در ایران ندارد بلکه تنها می توان اذعان نمود که شرایط اقتصادی در سالهای اخیر سبب تشدید این موضوع شده است. طمع مالی جهت اخذ دیه و خسارت، متاسفانه سبب آن شده است که این عمل در قالب گروه و باند و بعضاً با همکاری افرادی از داخل شرکت های بیمه صورت گیرد.

در بعد کیفری در حقوق موضوعه ایران به نحو علی حده دارای عنوان مجرمانه نمی باشد بلکه فقط مقام رسیدگی کننده می تواند با تطبیق ارکان این بزه با بزه تعرفه شده کلاهبرداری از حیث ارکان معنوی، مادی و قانونی؛ موضوع را باتوجه به احراز سوءنیت فرد خاطی و فریب در مانور یاد شده، آن را در زمره کلاهبرداری و مصادیقی از آن بدانند. در قانون بیمه که مستقیماً با این امر سر و کار دارد، تنها اشاره مختصری به موضوع صحنه سازی در تصادفات ذیل ماده ۶۱ قانون بیمه اجباری شده است که فرد را در فرض شروع به این جرم مستحق جزای نقدی درجه ۵ و در فرض وقوع جرم تام مستحق حبس تعزیری درجه ۶ و جزای نقدی تا دو برابر مبلغ دریافتی می داند. مسئولیت مدنی در این باب امری است که نباید از آن غفلت نمود. جرم یاد شده سبب وقوع خسارت به شهرت و نام شرکت های بیمه و از سوی دیگر سبب حرج و زیان برای رانندگان قربانی می گردد. همانگونه که پیشتر در بطن متن اشاره شد، موضوع جبران خسارت رانندگان توسط بیمه قابل رفع است؛ اما شهرت از دست رفته بیمه ای که قربانی این فعل شنیع شده است با عنایت به ماده نخست قانون مدنی قابل اعاده و جبران خواهد بود.

در فقه امامیه وضعیت به نحو متفاوتی است چرا که اگرچه در قوانین داخلی کشور، در قانون بیمه به این مهم اشاره شده است اما در فقه و دین مبین اسلام به مسئله صحنه زنی به طور خاص اشاره ای نشده است؛ قواعد و احکام این عمل را تنها با عنایت به آیات، روایات و احادیث و با استنباط این امر که در دین مبارک اسلام لزوم احترام به مال مسلمانان همواره مورد توجه بوده است، می توان مدنظر قرار داد. دلیل این موضوع را می توان این دانست که مسائل مرتبط با حقوق مالی اشخاص در زمره حق الناس دانسته شده است و لزوم جبران خسارت وارده از ذهن شارع مقدس و اندیشمندان علم فقه دور نبوده است. به همین سبب آیات و روایاتی که دلالت بر شنیع بودن فریب و خیانت می داند و از سوی دیگر مواردی که دلالت بر حرمت مال دارد، حال چه از حیث احترام مال مومن باشد و یا

از حیث باطل بودن آن؛ امر صحنه زنی را مذموم می‌داند و درآمد حاصل از آن را حرام و نامشروع تلقی می‌نماید.

علی‌رغم جرم انگاری انتظار می‌رود که در آینده به دلیل شرایط اقتصادی از یکسو و از سوی دیگر به دلیل مواردی نظیر:

۱. عدم ارائه آموزش و آگاهی سازی برای اقشار مردم جهت وجود، شناخت و شناسایی این دسته از اشخاص و باندها.

۲. کند بودن روند پیشرفت و دستیابی به تکنولوژی‌های بروز جهت شبیه سازی سوانح و تصادفات.

۳. نبود سیستم کارشناسی صحیح جهت بررسی صحت و سقم حوادث.

۴. و در نهایت عدم تدوین قانونی جامع، مکفی و بازدارنده برای این جرم، می‌توانند به مسئله افزایش این بزه دامن بزنند.

منابع

- ۱- امامی، حسن، حقوق مدنی، جلد نخست، تهران؛ دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۸.
- ۲- اناری، محسن، باشکوه، مظفر، لطفی دودران، علیرضا، ۱۴۰۱، «بررسی مبانی الزام به ترمیم و جبران خسارت و روشهای تعیین و ترمیم خسارت ناشی از معاملات باطل»، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای فقه، شماره ۷، تابستان ۱۴۰۱
- ۳- باریکلو، علیرضا، مسئولیت مدنی، چاپ چهارم، (تهران: انتشارات میزان)، ۱۳۹۲
- ۴- جهانشاهی، محمد، «بیمه از نظر حقوق مدنی»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۳۴۲، ۴۲
- ۵- حبیبزاده، محمد جعفر، ۱۳۷۴، «کلاهبرداری در حقوق ایران»، انتشارات دانشگاه شاهد، تهران، چاپ ۱
- ۶- دهخدا، ۱۳۷۰، لغت‌نامه، انتشارات امیرکبیر، تهران جلد ۶، چاپ ۲
- ۷- شیخیانی، علی، قاعده خطر، چاپ نخست، تهران؛ انتشارات نشر جنگل (جاودانه)، ۱۳۹۲
- ۸- صحت، سعید، صیدی عقیل آبادی، زهرا، صالحی، رسول، ۱۳۹۷، «بررسی و تحلیل عوامل کلاهبرداری در بیمه شخص ثالث اتومبیل (خسارات بدنی)»، پژوهشنامه بیمه، سال ۳۳، شماره نخست.
- ۹- فیروزی، مهدی؛ شکوری، مرتضی؛ کاظمی، لیلیا؛ زاهدی، سحر؛ ۱۳۹۰، «شناسایی تقلب در بیمه اتومبیل با استفاده از روشهای داده کاوی»، پژوهشنامه بیمه، دوره ۲۶، شماره ۳
- ۱۰- کاتوزیان، ناصر، الزامات خارج از قرارداد، چاپ سیزدهم، جلد نخست، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳
- ۱۱- کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی وقایع حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: انتشارات سهامی، ۱۳۸۵

۱۲- میرمحمد صادقی، حسین، ۱۳۷۸، «جرایم علیه اموال و مالکیت»، نشر دادگستری تهران، چاپ ۶

۱۳- نوربخش، نصرت الله، ۱۳۶۳، «انواع تقلبات در معاملات بین‌المللی»، مجله صنعت حمل و نقل، شماره ۲۹

۱۴- ولی نژاد، مرتضی، ۱۳۸۱، «مقدمه‌ای بر بیمه و پیشینه آن در ایران»، نامه بانک و اقتصاد، شماره ۲۸

Investigation of Voyeurism in Iranian Statutory Law; With an Approach to Imamiyyah Jurisprudence

Mahrooyeh Shoja Sanghcholy^۱ / Daiana Javaherian^۲

Article Number: JHVMN-۲۰۲۰-۱۳۱۰

Abstract

Following the recent economic downturn, Iranian society has unfortunately witnessed a surge in staged accidents, known as "sahne-zani". This reprehensible and blameworthy act involves a deliberate, pre-planned scheme to fabricate an accident through the manipulation of circumstances and the distortion of risk events. While not explicitly codified as a separate criminal offense in Iranian statutory law, its alignment with Islamic legal principles—which categorize it under haqq al-nas and fraud; leads to its classification by legal reasoning as an act carrying both criminal and civil liability. From the perspective of criminal liability, the establishment of the elements of staged accidents, particularly the presence of deception and malicious intent, closely mirrors the elements of fraud. This resemblance has led to its characterization as insurance fraud, subject to investigation and prosecution under the rules governing fraud in insurance regulations. Furthermore, regarding civil liability, the congruence of the intent behind Article ۱ of the Iranian Civil Liability Act with the conditions surrounding staged accidents firmly establishes civil responsibility on the perpetrator. In recent years, insurance companies have faced significant challenges due to these types of incidents. The collaboration between drivers, and even individuals within insurance-affiliated companies, with these fraudsters, coupled with a lack of awareness campaigns and insufficient utilization of technologies such as artificial intelligence for simulation, has made the situation increasingly difficult for stakeholders in the insurance industry.

Keywords: Insurance, accident, fraud, liability, fraudulent.

^۱. University Lecturer, PhD Student in Private Law, Faculty of Civilization and World Studies, Department of Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. (Corresponding Author) Sangchooly.mahrooyeh@gmail.com

^۲. Bachelor's student, Faculty of Civilization and Studies, Department of Jurisprudence and Theology, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. daianjvh@yahoo.com

